

Možná, že některým filosofům tu bude ledačos chybět, zvláště kritičtější vztah k těm či oněm Descartovým tezám z historického odstupu, snad by volili i jiné obrazy, odlišné akcenty – ale to je už právo autora každého skutečného eseje, aby plně projevil svou osobní zainteresovanost, svou subjektivitu. To se Máchovi opravdu působivě podařilo. Vítaná je nesporně i připojená přehledná bibliografie a jmenný rejstřík.

Esej *Cartesius* je svým způsobem i výzvou a ukázkou toho, jak probudit zájem o dějiny filosofie bez ústupků na kvalitě, jak zpřítomnit mnohé z "problémů minulosti". Pro každého čtenáře bude tato knížka intelektuálním potěšením.

Jiří Kánský

KNIHA O SLOBODE A O ZMYSLE SLOBODY

E. CORETH: Von Sinn der Freiheit (O zmysle slobody). Innsbruck-Wien, Tyrolia-Verlag 1985, 124 s.

Významný predstaviteľ súčasného transcendentálneho novotomizmu, profesor kresťanskej filozofie na univerzite v Innsbrucku, Emerich Coreth (1919) v neveľkej, no na obsah veľmi bohatej knižke *O zmysle slobody* objašňuje dve veci: čo vlastne značí sloboda v dejinách a v súčasnosti a na základe čoho a k čomu sme slobodní. Tieto dve otázky sa uňho zjednocujú v otázke, ako človek nachádza a uskutočňuje zmysel svojej slobody.

Knižka pozostáva z troch na seba voľne nadväzujúcich častí: *Sloboda v dejinách myslenia, Nevyhnutnosť proti slobode a Otázka zmyslu ako prístup k Bohu*.

V prvej časti autor prehľadne a zrozumiteľne podáva starogrécke, kresťanské a novoveké chápanie slobody. Z diskusií s rozličnými, často aj protichodnými názormi sa vynára prehĺbené celostné chápanie slobody v duchu "filozofie vekov".

V druhej časti autor dramaticky podáva napätie medzi gréckou nevyhnutnosťou a kresťanskou slobodou. Náborne ukazujúc, ako grécke ponímanie nevyhnutnosti znovu a znovu prenikalo do kresťanského myslenia a z rozličných strán ochududňovalo kresťanské prežívanie a chápanie slobody. Coreth zdôrazňuje, že v kresťanskom chápaní slobody nikdy nešlo iba o slobodu človeka, ale vždy aj o jej podmienku a bytostný predpoklad v Božej slobode, ktorá jediná je podmienkou možnosti každej relatívnej slobody, teda aj slobody každého človeka.

V tretej časti autor objašňuje, čo máme rozumieť pod zmyslom, čo pod prisviedčaním zmyslu a čo pod uskutočňovaním, resp. naplňovaním zmyslu. Dokazuje, že každé skutočné hľadanie zmyslu má transcendentálny charakter a možno ho filozoficky reflektovať ako posledný a implicitne vždy už predpokladaný, nepodmienený nesúci a zároveň skrývajúci sa Základ bytia.

V ďalšom vyberiem štyri veľmi aktuálne problémové okruhy.

V kresťanskom chápaní slobody Coreth pozoruhodným spôsobom interpretuje význam slova "eleutheria" (grécky sloboda), ktoré sa v starom demokratickom Grécku chápalo ako objektívna sloboda slobodného občana. Pritom tento pojem nezahrnoval len právno-etickú slobodu, ale aj celkovú ľudskú slobodu. Apoštol Pavol zjednotil tieto dve chápania slobody. Slobodní od stavu otroctva sa podľa neho stávajú tak, že sme vykúpení Kristom a prepustení do stavu slobodných občanov v Božom kráľovstve. V Pavlovom chápaní sa význam slova "eleutheria" posunul, t.j. transcendoval z konkrétneho sociálneho poriadku do poriadku

Božieho štátu. Týmto sa však nepopiera nevyhnutnosť slobody v sociálnom poriadku, iba sa relativizuje jej význam a podmieňuje slobodou v Božom kráľovstve. Rozhodujúcim sa stáva radikálne oslobodenie všetkých v Kristovi čiže vnútorné oslobodenie od hriechu a duchovnej smrti. Týmto Coreth zdôraznil radikálnu alternatívu voči marxistom a neomarxistom, ktorí nevidia tento transcendentný rozmer slobody a všetko prenášajú do sociálnej roviny a v tejto rovine sa niektorí usilujú pochopiť aj oslobodenie v Kristovi.

Coreth od začiatku svojho diela vyzdvihuje pozitívny aspekt slobody, podľa korého sme oslobodení preto, aby sme našu slobodu niečomu odovzdali, darovali. Sme oslobodení preto, aby sme uskutočňovali naše nové univerzálne občianstvo v Božom štáte, v ktorom je integrálne zahrnutý svet i štát, v ktorom žijeme. Sloboda nadobúda úplne novú dimenziu uskutočňovaním vzťahu človeka k Bohu. V tomto vzťahu ľudský život a dejiny nadobúdajú spásny charakter, stávajú sa totiž miestom slobodného stretávania Boha a ľudí.

Pozoruhodná je tiež Corethova transcendentálna interpretácia chápania slobody v zmysle Tomáša Akvinského. Ľudská vôľa podľa Tomáša je orientovaná na dobro skrze prirodzenú nevyhnutnosť. Pritom nejde o nevyhnutnosť vyvolanú vonkajším tlakom, ale o nevyhnutnosť vnútornú, vyplývajúcu z prirodzenosti každého človeka. Túto nevyhnutnosť je treba považovať za apriórnu bytostnú štruktúru vôle. Voľa totiž nemôže nasledovať dobro a keď toto dobro je v skutočnosti zlom, sleduje ho ako dobro, ktoré je nesprávne poznané. Z toho Tomášovi ďalej vyplýva, že vôľa vo všetkom svojom chcení, často implicitne a netematizovane, sleduje najvyššie dobro (*summum bonum*) a spontánne mu prisvieďča. Pritom toto najvyššie dobro má charakter konečného cieľa (*finis ultimus*). Podmienkou možnosti každého chcenia a vôľového aktu je teda apriórne motivovaná orientácia človeka k dobru samému; je teda podmienkou možnosti samého chcenia. Alebo opačne, dobro samo sa človeku otvára a postupne aj zexplicitňuje ako najvyšší aktuálny horizont jeho chcenia a len v porozumení tohto horizontu dobra vôbec je možné uvedomelé a slobodné úsilie o konečné dobré. Teda vďaka vyššieuvedenej vnútornej nevyhnutnosti človeka chcieť a konať dobro je ľudská vôľa situovaná do svojej slobody. V nijakom konečnom dobre človek nenájde dobro samo, t.j. dostačujúce *ratio boni*, preto sa ocitá pred existenciálnym rozhodnutím, či zotrvať v ne-slobode vlastnosti tohto konečného dobra, alebo sledovať nové (občajne vyššie) konečné dobro v perspektíve aktuálneho horizontu, v ktorom sa odкрýva neobmedzené dobro. Každý človek je teda zásadne slobodný v tom, ako bude prispievať k utváraniu svojho aktuálneho horizontu dobra a akou cestou bude k tomuto horizontu smerovať. Tomáš tu využíva obidva významy Augustínovho *liberum arbitrium*, t.j. jednak akt slobodného rozhodnutia a jednak schopnosť pre slobodnú voľbu, ktorá je imanentná vôli.

Zastavíme sa ešte pri Corethovej analýze kríz slobody v novoveku. Základnú krízu podľa neho vidieť v kladení požiadavky neobmedzenej slobody, a to či už neobmedzenej slobody rozumu alebo vôle. Sloboda sa začala už od čias Williama Occama chápať nielen u človeka, ale aj u Boha individualisticky, t.j. ako autonómne, ničím nepodmienené sebadisponovanie subjektu. To vyústilo do konceptov abstraktnej, ničím neohraničenej absolútnej slobody, vytrhnutej z konkrétneho spoločenstva a z dejín. Skutočná sloboda sa negovala z dvoch strán. Jednak zo strany všemocného panteisticky chápaného Boha a neskôr prírody (dôsledok racionalizmu) a jednak zo strany empirizmu, postulujúceho determinizmus všetkého diania. Táto dvojstranná negácia slobody sa akosi vykompenzovala stupňovaním hodnoty "objektívnej" slobody. V osvietenstve najmä anglickí *freethinkers* postulovali neobmedzenú slobodu myslenia (Cherbury, Locke, Toland, Colius, Tindal a i). Vo svojich právnych teóriách i vo filozofii náboženstva dovoľávali sa abstraktne chápať prírodu a prirodzenosti. Pretrhlo sa tak spajovanie medzi slobodou a normou. Relatívne bytostnej autonómii človeka sa začala neprávom prisudzovať absolútna autonómia, a to tak v myslení, ako aj v konaní. Nakoniec sa táto fiktívna sloboda stala politickým heslom.

Pozoruhodná je aj Corethova transcendentálna analýza zmyslu slobody a zmyslu vôbec. Coreth dospel k záveru, že vo všetkom ľudskom úsilí o pravdu a dobro, o uskutočnenie personálnych a sociálnych hodnôt je vždy a všade obsiahnutý a predpokladá sa nepodmienený nárok zmyslu. Tento nárok sa však nikdy nemôže splniť, a to ani v prípade zmysluplného cieľa v celom našom živote, ba ani v extrapolácii týchto zmysluplných cieľov do utopistickej budúcnosti ľudstva. Každá empiricky postihnuteľná horizontálna transcendentalizácia tu zlyháva. Zmysel jej v konečnom dôsledku vždy uniká.

To však poukazuje na to, že každé ľudské sebauskutočnenie vždy predpokladá nepodmienené "na čo" a prisviedča mu. Je evidentné, že sa nemôžeme vzdať nejakého nároku pravdy bez toho, že by sme pritom nepredpokladali nejaký nový nárok na pravdu. Podobne nemôžeme uniknúť pred nárokom na dobro bez toho, že by sme ho pri tomto úniku dajako nepredpokladali. Nemôžeme teda negovať zmysel nášho života a konania bez toho, že by sme toto negovanie neafirmovali ako niečo zmysluplné.

Teda zmysel slobody i zmysel ako taký možno odkryť jedine z nepodmieneného základu zmyslu. Zmysel totiž ako nárok i prisviedčanie je transcendentná veličina a otázka zmyslu je transcendentálnou otázkou, veď tento základný zmysel je vždy a nevyhnutne podmienkou možnosti každého zmyslu. Každá nepodmienenosť nároku zmyslu a prisviedčania zmyslu uplatňovaná v činnosti vždy predpokladá posledný a nepodmienený základ zmyslu. Takýto transcendentálny predpoklad i transcendentálne prisviedčanie zmyslu, ktorý už nie je ničím podmienený, však nemožno empiricky postihnúť. Všetky obsahy našej skúsenosti ostávajú totiž ohraničené a zlomkovité, ba dokonca i naše celkové sebauskutočnenie v živote ostáva vždy nedovŕšené a úplnú identitu na tomto svete nikdy nedosiahneme. Apriórny základ zmyslu, tento zmysel všetkých zmyslov, nemôže sa stať podmieneným a ohraničeným, nemôže mať charakter veci medzi vecami, hodnoty medzi hodnotami. Musí byť absolútne transcendentnou veličinou, ktorá prekračuje každého z nás i celý svet, no pritom, dávajúc nám zmysel, nás nesie a obklopuje.

Zdôvodneniu a zaručeniu zmyslu nášho ľudského personálneho bytia, zmyslu nášho slobodného sebauskutočnenia, ako aj zmyslu personálnych a sociálnych hodnôt môže ako nepodmienený zodpovedať jedine taký základ, ktorý sám je duchovno-personálnym životom, je vedomím a slobodu, absolútnym Ty, ktoré nás vo všetkom stretáva a oslovuje, ktoré je vo všetkom prítomné a pôsobí a ktoré je zakotvené a skryté v samotnom zmysle našej existencie.

Takýto absolútny Základ zmyslu, ktorý je aj základom zmyslu našej ľudskej slobody, je Boh. On sám je poslednou odpoveďou na otázku zmyslu človeka. Len sa treba na ťažkú cestu tohto existenciálneho spytovania s odvahou vydať.

Corethovu prácu považujem za veľmi aktuálnu. Možno jej azda vytknúť intelektuálnu skratkovitosť pri pertraktovaní takého závažného problému. Táto cesta je ťažko prístupná dnešnému človeku. Žiadalo by sa podrobnejšie rozviesť a charakterizovať všetky tie existenciálne skúsenosti, ktoré nás otvárajú transcendentno-transcendentálnemu porozumeniu slobody, zmyslu slobody a zmyslu vôbec.

Ján Letz